

Rola i zadania psychologa we współczesnej szkole

pod redakcją Grażyny Katry i Ewy Sokołowskiej

Profesor Antoninie Guryckiej
uczniowie

Rola i zadania psychologa we współczesnej szkole

pod redakcją Grażyny Katry i Ewy Sokołowskiej

ABC

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2010

Książka powstała przy współpracy Wydawnictwa Fraszka Edukacyjna Sp. z o.o.

Recenzent:

Prof. dr hab. Dorota Turska, UMCS Lublin

Wydawca:

Izabella Małecka

Redaktor prowadzący:

Ewa Fonkowicz

Opracowanie redakcyjne:

Ewa Niezgoda

Układ typograficzny:

Marta Baranowska

Skład, łamanie:

Illustris-fotoserwis

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2010

ISBN: 978-83-264-0097-1

Wydane przez:

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Książek

01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a

tel. (022) 535 80 00, (022) 535 82 00

31-156 Kraków, ul. Zaczysze 7

tel. (012) 630 46 00

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Rozważania teoretyczne

1	Grażyna Katra <i>Psycholog szkolny w Polsce i w innych krajach</i>	11
2	Grażyna Katra <i>Model roli psychologa szkolnego – propozycja własna</i>	21
3	Elżbieta Dryll <i>Charakterystyka środowiska szkolnego</i>	33
4	Ewa Sokołowska <i>Psycholog we współczesnej szkole polskiej – inspiracje teoretyczne</i>	45

Podstawowe wyzwania

5	Małgorzata E. Babiuch-Hall <i>Specyficzne problemy rozwoju dziecka w młodszym wieku szkolnym – kierunki i formy działań profilaktycznych</i>	59
6	Grażyna Katra <i>Psycholog szkolny wobec wyzwań dorastania</i>	74
7	Ewa Sokołowska <i>Niepowodzenia szkolne</i>	93
8	Anna Piekarska <i>Przemoc i krzywdzenie „za szkolną bramą” – programy psychoprofilaktyczne</i>	113
9	Elżbieta Czwartosz <i>Rola psychologa szkolnego wobec konfliktów. Działania profilaktyczne i interwencyjne</i>	129

Kompetencje i umiejętności

10	Elżbieta Dryll <i>Praca indywidualna</i>	141
11	Ewa Sokołowska, Grażyna Katra <i>Praca z grupą na terenie szkoły</i>	152
12	Anna Cierpka <i>Kontakt z rodziną w realiach szkolnych</i>	163
13	Karolina Małek <i>Specyfika kontaktu psychologa szkolnego z nauczycielami</i>	174
14	Ewa Sokołowska <i>„W obliczu audytorium”</i>	184
15	Magdalena Budziszewska <i>Wspieranie rozwoju uczniów. Perspektywa całościowa</i>	205
16	Hanna Gryniewicz <i>Współpraca psychologa szkolnego z instytucjami pozaszkolnymi w świetle przepisów prawnych</i>	218

WSTĘP

Wkroczyliśmy w XXI wiek. Fakt ten skłania do podejmowania nowych wyzwań i budzi nadzieje na lepszy świat, który zmierza do coraz większej integracji przy zachowaniu odrębności regionów i kultur. Nastawienie na postęp i wysiłki, prowadzące ku integracji różnorodnych kultur oraz interesów poszczególnych społeczeństw i osób, stawiają przed ludzkością i każdym z nas nowe zadania w wielu dziedzinach życia społecznego, politycznego i gospodarczego. Jednym z najważniejszych zadań współczesności jest zapewnienie takiej edukacji i wychowania, które przygotowałoby kolejne pokolenie do sprostania owym wyzwaniom, stwarzając równocześnie odpowiednie warunki dla rozwoju jednostki. Dbanie o jakość życia i troska o rozwój każdego człowieka, a w szczególności każdego dziecka jest naszym priorytetem i obowiązkiem.

Wprowadzenie kolejnego pokolenia w świat społeczny i świat kultury jest realizowane w rodzinie oraz w instytucjach powołanych do tego celu, czyli placówkach oświatowych i wychowawczych. Osobą nadzorującą ten proces, wspomagającą rodziców i wychowawców, może być psycholog – specjalista i ekspert w dziedzinie wychowania. Warto zatem zadać sobie pytanie, na czym polega jego rola i zadania w tym obszarze. Książka „Rola i zadania psychologa we współczesnej szkole polskiej” jest próbą odpowiedzi na to pytanie, przy czym jej Autorzy koncentrują się na działaniach psychologa szkolnego, który może wpływać na przebieg procesu wychowania i nauczania nie tylko na terenie szkoły, ale również poprzez szkołę także w rodzinie.

Zespół Katedry Psychologii Wychowania i Rozwoju, a obecnie Zakładu Psychologii Wychowania prowadził od kilku lat dyskusję na temat miejsca psychologii wychowawczej we współczesnej rzeczywistości (Jurkowski, 2003)¹ i roli psychologa szkolnego. Rozważania te doprowadziły Grażynę Katrę do wypracowania nowego modelu pracy psychologa w szkole (szczegółowo opisanego w rozdz. 2). Model ten ma swoje korzenie w dotychczasowej praktyce i wiedzy psychologicznej, ale równocześnie wprowadza nowe elementy i nadaje ramy porządkujące dotychczasową wizję roli psychologa szkolnego i zadań z nią związanych. Jest to propozycja, która stanowi nie tylko odpowiedź na potrzebę naprawiania nieprawidłowości pojawiających się w procesie wychowania i nauczania, ale także przede wszystkim kładzie nacisk na podnoszenie jakości życia ucznia i wspieranie jego rozwoju poprzez działania profilaktyczne i promocyjne. Dla psychologa szkolnego oznacza to, że w swo-

¹ Por. *Specyfika i znaczenie społeczne psychologii wychowawczej*. W: A. Jurkowski (red.), *Z zagadnień współczesnej psychologii wychowawczej* (s. 12–26). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.

jej pracy nie może się ograniczyć tylko do „reperowania dziur”, ale ma także zapobiegać ich pojawianiu się i dbać o promowanie wiedzy i takich kompetencji wśród osób uwikłanych w proces wychowania, które mogą przyczynić się do osiągnięcia satysfakcji z własnego życia tu i teraz oraz w przyszłości.

Nasza książka składa się z trzech części: **1 • Rozważania teoretyczne, 2 • Podstawowe wyzwania oraz 3 • Kompetencje i umiejętności.**

Pierwsza z nich jest poświęcona roli psychologa szkolnego na tle doświadczeń w wybranych krajach. W następnym rozdziale został zaprezentowany model Grażyny Katry, który wyrósł na bazie dyskusji, prowadzonej w Zakładzie Psychologii Wychowania i programu specjalizacji Stosowana Psychologia Wychowawcza Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego. Podkreśla się w nim odrębność zawodową psychologa szkolnego jako eksperta od psychologicznych aspektów wychowania, który powinien być wysokiej klasy specjalistą nie tylko od interwencji w sytuacjach problemowych, ale przede wszystkim osobą monitorującą proces wychowawczy i podejmującą działania, mające na celu jego optymalizację. Kolejny rozdział w tej części dotyczy charakterystyki środowiska szkolnego jako systemu, w którym wszystkie elementy warunkują się wzajemnie, a występujące między nimi relacje wpływają na funkcjonowanie szkoły i wypełnianie jej celów. W swoim rozdziale Ewa Sokołowska analizuje opisane w literaturze możliwe podejścia do pełnienia roli psychologa na terenie szkoły, proponowane przez Antoninę Gurycką i Andrzeja Jurkowskiego – wieloletnich kierowników Katedry Psychologii Wychowawczej Wydziału Psychologii UW i mentorów naszego zespołu. Na szczególną uwagę zasługuje tu wyróżnienie i porównanie „gabinetowego” i „frontowego” sposobu realizowania swoich obowiązków i zadań przez psychologa w szkole, które bazują na dwóch odmiennych wizjach roli psychologa szkolnego u samych psychologów.

Drużga część zawiera teksty opisujące i analizujące główne wyzwania, z jakimi spotyka się psycholog na terenie szkoły. Pierwsze dwa rozdziały są poświęcone problemom w młodszym i starszym wieku szkolnym oraz w okresie dorastania. Autorki, Małgorzata Babiuch-Hall i Grażyna Katra, koncentrują się na szczególnie ważnych i niekoniecznie oczywistych zjawiskach związanych z rozwojem i wychowaniem uczniów niosących potencjalne zagrożenia, proponując zastosowanie proponowanego modelu w celu zapobiegania lub interwencji, ale także promocji. Działania promocyjne powinny uwzględniać prawidłowości rozwojowe dla danego wieku i sprzyjać realizacji potencjału ucznia. Następne rozdziały są poświęcone sytuacjom problemowym, występującym w procesie uczenia i w środowisku szkolnym. Ewa Sokołowska przedstawia zagadnienie niepowodzeń w nauce i sposoby pracy z uczniem, który ich doświadcza. W kolejnym tekście Anna Piekarska opisuje zjawisko przemocy na terenie szkoły w Polsce na tle literatury światowej i proponuje konkretne programy profilaktyczne zapobiegania ich występowaniu lub nasilaniu się agresji rówieśniczej albo w relacjach uczeń-nauczyciel. W ostatnim rozdziale tej części Elżbieta Czwartosz wyjaśnia istotę oraz specyfikę konfliktów występujących w szkole i wskazuje miejsce i zadania psychologa szkolnego w tego typu sytuacjach.

W części „Kompetencje i umiejętności” znajdują się teksty poświęcone formom pracy psychologa szkolnego, poczynwszy od generalnych zasad pracy indywidualnej z uczniem, nauczycielem czy rodzicem (rozdział Elżbiety Dryll), poprzez pracę

z grupą uczniów czy wychowawców (rozdział Ewy Sokołowskiej i Grażyny Katry), pracę z rodziną (rozdział Anny Cierpki), aż do pracy z nauczycielami (rozdział Karoliny Małek). Kolejny tekst stanowi rozdział Ewy Sokołowskiej, zawierający cenne wskazówki, w jaki sposób przygotować się do roli osoby szerzącej wiedzę psychologiczną poprzez prelekcje, pogadanki, wykłady – czyli wobec szerokiego audytorium. Autorka dokładnie opisuje, jak się przygotować do takich zadań, bowiem praca w zaciszu gabinetu istotnie się od nich różni. Rozważaniom na temat wspierania rozwoju uczniów w rzeczywistości szkolnej poświęcony jest następny tekst Magdaleny Budziszewskiej. Pomoc w tym zakresie powinna być priorytetowym celem współczesnego psychologa wychowawczego. Końcowy rozdział, napisany przez Hannę Gryniewicz, poświęcony jest współpracy psychologa szkolnego z instytucjami pozaszkolnymi w świetle przepisów prawnych. Autorka dokonała również analizy i oceny różnych form tej współpracy z perspektywy psychologa praktyka, wskazując na różnorodne trudności i niedostatki w tym zakresie.

Każdy rozdział poprzedzony jest najważniejszymi тезami, które pozwolą Czytelnikowi na bliższe zapoznanie się z jego treścią i prezentowanymi poglądami Auterek.

Rozdział 1

PSYCHOLOG SZKOLNY W POLSCE I W INNYCH KRAJACH

Grażyna Katra

Zakład Psychologii Wychowania

Wydział Psychologii

Uniwersytet Warszawski

Tezy zawarte w rozdziale 1:

- Państwo polskie gwarantuje opiekę psychologiczną dzieci i młodzieży w placówkach oświatowych. Zadania psychologa są zawarte w specjalnym rozporządzeniu i obejmują również współpracę z nauczycielami, wychowawcami i rodzicami dziecka.
- W praktyce psycholog zajmuje się uczniem oddelegowanym przez wychowawców i nauczycieli, a jego działania polegają głównie na interwencji w przypadku problemów w nauce lub zachowaniu.
- Sondaż przeprowadzony wśród uczestników II Kongresu Pedagogów i Psychologów Szkolnych pokazuje, że istnieją podobieństwa i różnice w percepcji roli psychologa szkolnego we współczesnej szkole polskiej. Zdecydowana większość uważa tę funkcję za użyteczną, ale widzi również jej ograniczenia, związane z uwarunkowaniami prawnymi, niejasnymi kryteriami oceny pracy psychologa i nierealistycznymi oczekiwaniami w stosunku do niego.
- Na tle przygotowania zawodowego w innych krajach widać, że absolwent psychologii w Polsce ma stosunkowo niewielkie doświadczenie (mała liczba godzin praktyk zawodowych). Nie obowiązuje u nas również ściśle określona ścieżka doskonalenia zawodowego psychologa szkolnego, niezależna od awansu nauczycielskiego.

Zadania i obowiązki psychologa w polskiej szkole

Nasze państwo zapewnia opiekę psychologiczną dziecku w placówkach oświatowych, która jest ściśle określona przez rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 stycznia 2003 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 11, poz. 114). W myśl tego rozporządzenia do zadań psychologa należy prowadzenie badań i działań diagnostycznych dotyczących uczniów nie tylko w przypadku problemów wychowawczych i problemów w nauce, ale także w celu wspierania mocnych stron ucznia. Psycholog jest także zobowiązany do diagnozowania sytuacji wychowawczych pod kątem ich roli w rozwoju dziecka. Nie wystarczy wskazywanie nieprawidłowych sytuacji wychowawczych, potrzebna jest analiza, czy są one odpowiednie i czy wspierają rozwój wychowanka, bowiem zadaniem psychologa jest prowadzenie edukacji prozdrowotnej i promocji zdrowia wśród uczniów, nauczycieli i rodziców.

Psycholog zatrudniony w oświacie (szkole, przedszkolu czy poradni pedagogiczno-psychologicznej) ma udzielać pomocy psychologiczno-pedagogicznej w postaci działań profilaktycznych, mediacyjnych i interwencyjnych skierowanych do uczniów, rodziców i nauczycieli. Kolejna sfera działań wiąże się z doradztwem zawodowym. Szkoła może zatrudnić doradcę zawodowego, ale w przypadku braku takiego specjalisty psycholog jest zobowiązany do pomocy uczniowi w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz rodzicom włączonym w proces podejmowania decyzji zawodowych przez ich dziecko. Psycholog powinien również wspierać swoją wiedzą i umiejętnościami wychowawców oraz zespoły wychowawcze i problemowo-wychowawcze w realizacji programu wychowawczego szkoły i programu profilaktyki, o których mowa w odrębnych przepisach. W świetle prawa do roli psychologa należy również minimalizowanie skutków zaburzeń rozwojowych, zapobieganie zaburzeniom zachowania oraz inicjowanie różnych form pomocy wychowawczej w środowisku szkolnym i pozaszkolnym ucznia. Ponadto zadaniem psychologa jest wspieranie nauczycieli i rodziców w działaniach wyrównujących szanse edukacyjne ucznia. W tym przypadku pomoc ta polega na udzielaniu nauczycielom wskazówek, pozwalających dostosować wymagania edukacyjne, wynikające z realizowanych przez nich programów nauczania, do indywidualnych potrzeb psychofizycznych i edukacyjnych ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia i odchylenia rozwojowe lub specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom.

W myśl prezentowanego rozporządzenia, do psychologa należy inicjowanie i prowadzenie w różnorodnych formach oddziaływań, mających na celu poszerzanie umiejętności wychowawczych rodziców i nauczycieli. Mogą to być pogadanki, wykłady, warsztaty umiejętności wychowawczych i społecznych, konsultacje i porady.

W środowisku szkolnym dochodzi niekiedy do sytuacji konfliktowych pomiędzy różnymi stronami, na przykład rodzice-dyrekcja czy rodzice-nauczyciele bądź pomiędzy grupami nauczycieli. W takiej sytuacji psycholog szkolny może podjąć się mediacji w celu rozwiązania lub załagodzenia konfliktu. Natomiast w sytuacjach kryzysowych powinien interweniować w celu przełamania kryzysu oraz zapobieżenia jego eskalacji i negatywnym skutkom.

Do zadań psychologa szkolnego należy nawiązanie współpracy z nauczycielami, dyrekcją szkoły, rodzicami oraz pozaszkolnymi placówkami wychowawczymi i placówkami zdrowia psychicznego.

Wszystkie te zadania są podporządkowane naczelnemu celowi – dobru dziecka w wymiarze indywidualnym i społecznym. Równocześnie należy zaznaczyć, że udział w badaniach psychologicznych i oddziaływaniach psychologicznych jest dobrowolny i bezpłatny. Natomiast pomoc psychologiczna może być udzielana na wniosek ucznia, jego rodziców, nauczyciela, pedagoga, psychologa, logopedy, doradcy zawodowego lub poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w szkole jest organizowana głównie w formie zajęć dydaktyczno-wyrównawczych lub specjalistycznych, jak na przykład korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, socjoterapeutycznych lub innych zajęć o charakterze terapeutycznym oraz zajęć psychoedukacyjnych dla uczniów i rodziców. Ponadto psycholog może i powinien organizować zajęcia na temat ścieżki kształcenia i wyboru zawodu. Na terenie placówki psycholog może także udzielać porad dla uczniów oraz porad czy konsultacji dla rodziców i nauczycieli. Do form pomocy psychologicznej zalicza się również organizowanie klas wyrównawczych i klas terapeutycznych zgodnie z odpowiednimi przepisami, jednakże organizowanie tego typu form pomocy należy do dyrektora szkoły.

Zadania i obowiązki psychologa w placówce oświatowej, wynikające z powyższego rozporządzenia, mają szeroki zakres i charakter, nie ograniczają się jedynie do interwencji oraz podejmowania problemów wychowawczych i edukacyjnych. W praktyce jednak często działalność psychologa szkolnego ogranicza się do pomocy uczniom oddelegowanym² przez nauczycieli, która polega na przeprowadzeniu diagnozy problemów dziecka i sformułowaniu wskazówek co do dalszego postępowania, na przykład skierowanie ucznia na zajęcia wyrównawcze. Oznacza to koncentrację na uczniu i jego problemach z pominięciem innych stron procesu dydaktycznego i wychowawczego. Ponadto psycholog prowadzi zajęcia z młodzieżą w ramach profilaktyki uzależnień, które szkoła ma obowiązkowo przeprowadzić ze swoimi uczniami. Niewiele miejsca pozostaje na działania wspierające rozwój dzieci, a tym bardziej na pracę z rodzicami i nauczycielami w celu optymalizacji wychowania w szkole i w rodzinie. Stwierdzenia te nie są poparte badaniami, wynikają z rozmów i doświadczeń pojedynczych psychologów. Pewne światło na tę kwestię rzucają wyniki ankiety przeprowadzonej podczas II Kongresu Pedagogów i Psychologów Szkolnych³, które zostaną omówione poniżej.

² (Przyp. red.) Kwestia negatywnych skutków tego delegowania ucznia jest omówiona w rozdz. 4 (Ewa Sokołowska, *Psycholog we współczesnej szkole polskiej*).

³ II Kongres Pedagogów i Psychologów Szkolnych odbył się w Warszawie w dniach 7–8 lutego 2008 r. i został zorganizowany przez Akademię Pedagogiki Specjalnej, Instytut Badań w Oświacie, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna oraz Wydział Psychologii UW.

Rola psychologa szkolnego w percepcji pedagogów i psychologów szkolnych – omówienie wyników ankiety

Zakład Psychologii Wychowania i Rozwoju Wydziału Psychologii UW zwrócił się do uczestników II Kongresu Pedagogów i Psychologów Szkolnych o wypełnienie ankiety na temat roli psychologa szkolnego, opracowanej przez Grażynę Katrę. Anketę wypełniło 144 osób, w tym 46 psychologów (31,9%) i 82 pedagogów (56,9%); 16 osób (11,1%) nie zaznaczyło swojej profesji.

Ankieta rozpoczynała się od pytania, czy psycholog szkolny jest potrzebny uczniom w szkole. Psychologowie i pedagodzy odpowiedzieli podobnie, że psycholog jest bardzo potrzebny (59,0%) lub potrzebny (38,2%). Łącznie 97,2% uczestników badania uznało, że we współczesnej szkole potrzebna jest osoba wspierająca psychologicznie uczniów na terenie szkoły. Dalsze pytania dotyczyły zadań i obowiązków, jakie psycholog szkolny powinien pełnić zdaniami różnych stron systemu szkolnego (Tabela nr 1). Należy tutaj zauważyć, że pytania miały formułę otwartą, to znaczy uczestnicy odpowiadali w sposób dowolny na zadane pytania. Uzyskane odpowiedzi zostały podsumowane i poklasyfikowane – w ten sposób otrzymano kategorie najczęściej występujące w odpowiedziach respondentów. Stanowią je: diagnoza problemu, wsparcie dla uczniów, rodziców, nauczycieli, pomoc uczniom w trudnościach szkolnych i osobistych, rozwiązanie wszystkich problemów wychowawczych, rozwiązanie problemów dydaktycznych, zastępstwa na innych zajęciach, terapia, praca z uczniem trudnym.

W tej części ankiety pierwsze pytanie było pytaniem o oczekiwania rodziców. Zdaniem respondentów rodzice spodziewają się przede wszystkim, że psycholog będzie wspierał uczniów, rodziców i nauczycieli w ich problemach i kłopotach oraz udzielał pomocy w trudnych sytuacjach szkolnych i osobistych. Często też pojawiała się odpowiedź, że rodzice spodziewają się rozwiązania przez psychologa wszystkich problemów wychowawczych ich dziecka oraz że psycholog zdiagnozuje te kłopoty. Podobnie, zdaniem psychologów i pedagogów szkolnych, nauczyciele liczą na wsparcie i pomoc w rozwiązywaniu problemów wychowawczych oraz diagnozę problemów ucznia. Zdaniem ankietowanych, nauczyciele oczekują częściej niż rodzice podjęcia terapii i pracy z uczniem trudnym. Inaczej rozkładają się oczekiwania dyrekcji w percepcji respondentów. Dotyczą w sposób bardziej równomierny wszystkich kategorii, przy czym dyrektorzy szkoły spodziewają się, że psycholog szkolny będzie zajmował się klasą podczas nieobecności nauczyciela. Ostatnie pytania o oczekiwania systemu oświaty ukazują pewną niejasność na temat obowiązków i zadań psychologa szkolnego, formułowanych w przepisach Ministerstwa Edukacji Narodowej. Prawie 40% uczestników badania odpowiedziało, że nie wie, jakie są oczekiwania w stosunku do psychologa ze strony MEN. Nie pojawiły się tutaj odpowiedzi dotyczące działań profilaktycznych i promocyjnych, które są zawarte w rozporządzeniu o roli psychologa szkolnego, jego prawach i obowiązkach.

Tabela 1. Oczekiwania wobec psychologów kierowane przez różne strony systemu szkolnego

ODPOWIEDZI*	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
OCZEKIWANIA RODZICÓW	1,4	72,9	85,4	81,3	77,1	66,0	0,7	3,5	6,3
OCZEKIWANIA NAUCZYCIELI	3,5	69,4	78,5	75,0	59,7	43,8	9,7	14,6	20,8
OCZEKIWANIA DYREKCJI	9,0	44,4	48,6	50,7	43,1	36,1	22,9	27,1	31,3
OCZEKIWANIA SYSTEMU OŚWIATY	39,9	38,9	41,0	38,2	31,9	24,3	9,0	11,8	12,5

* 1. Nie wiem / Nie mam zdania, 2. Diagnoza problemu, 3. Wsparcie uczniów, rodziców lub nauczycieli, 4. Pomoc uczniowi w trudnościach szkolnych i osobistych, 5. Rozwiązanie wszystkich problemów wychowawczych, 6. Rozwiązanie problemów dydaktycznych, 7. Zastępstwa na innych zajęciach, 8. Terapia, 9. Praca z uczniem trudnym

Istnieją pewne różnice w percepcji oczekiwań wobec psychologów formułowanych przez psychologów i pedagogów szkolnych. Pedagodzy inaczej postrzegają oczekiwania nauczycieli i dyrekcji wobec psychologa. Ich zdaniem dyrektor oraz nauczyciele w większym stopniu spodziewają się pomocy uczniowi w szkole, rozwiązywania problemów wychowawczych i dydaktycznych ucznia, natomiast psychologowie uważają, że nauczyciele i dyrekcja szkoły częściej oczekują podejmowania psychoterapii wobec dzieci i ewentualnie ich rodziców. Ponadto psychologowie częściej niż pedagodzy uważają, że dyrekcja oczekuje zastępowania przez nich nieobecnych nauczycieli oraz pracy z uczniem trudnym.

Kolejne pytania dotyczyły pozytywnych i negatywnych aspektów pracy psychologa szkolnego oraz propozycji zmian w organizacji jego pracy czy ujmowaniu roli psychologa w szkole. Generalnie najważniejszym plusem wykonywania tego zawodu w oczach samych psychologów jest poczucie spełnienia zawodowego i niesienie pomocy. Istotna jest również praca indywidualna i bliiski kontakt z uczniem. Największą uciążliwością natomiast jest brak wsparcia ze strony dyrekcji, złe warunki pracy i oczekiwanie „cudu”.

Co zatem należałoby zmienić w pracy psychologa szkolnego? 32% respondentów nie ma pomysłu, co należy zmienić. Sporo osób uważa, że psycholog powinien być zatrudniony przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną⁴, a nie przez szkołę oraz mieć większą swobodę działania. Podporządkowanie dyrekcji szkoły jest zatem postrzegane jako ograniczenie i utrudnienie w realizacji zadań psychologicznych. Kolejny postulat dotyczy jasnego określenia zakresu

⁴ (Przyp. red.) Rozważania o tym, jakie powinno być miejsce zatrudnienia dla psychologa pracującego w szkole, pojawiają się również w rozdz. 3 (Elżbieta Dryll, *Charakterystyka środowiska szkolnego*), rozdz. 4 (Ewa Sokołowska, *Psycholog we współczesnej szkole polskiej*) oraz w rozdz. 13 (Karolina Małek, *Specyfika kontaktu psychologa szkolnego z nauczycielami*). Omawiane są tam przykładowo kwestie zależności służbowej psychologa wobec dyrektora szkoły, gdy jest podległym mu bezpośrednio pracownikiem.

zadań i obowiązków (na piśmie) oraz umożliwienia odbywania konsultacji (superwizji) z innymi psychologami szkolnymi.

Warto również zauważyć, że psycholog jest oceniany z wykonywania swoich obowiązków przede wszystkim przez dyrektora szkoły. 86,1% respondentów udzieliło takiej odpowiedzi, ale też 9,7 % stwierdza, że nikt. Natomiast nauczyciele, rodzice i uczniowie w znikomym stopniu przyczyniają się do oceny pracy psychologa. Równocześnie 41% badanych uważa, że brak jest wyraźnych i jednoznacznych kryteriów oceny pracy psychologów szkolnych. 23% stwierdza, że dokumentacja, a 21%, że efekty są podstawą oceny jakości pracy psychologa szkolnego.

Generalnie brak jest odpowiedzi na temat podejmowania oddziaływań profilaktycznych, szkolenia nauczycieli i rodziców, działań promocyjnych i wspierających rozwój uczniów, w tym uczniów zdolnych. Psycholog szkolny jest postrzegany jako osoba, której głównym zadaniem jest interwencja w postaci udzielenia wsparcia lub pomocy w sytuacjach trudnych, problemowych i kłopotliwych. Psycholog nie jest samodzielnym kreatorem oferty działań psychologicznych dla szkoły jako główny i jedyny specjalista w swojej dziedzinie. Jego zadaniem jest odpowiadanie na zapotrzebowanie chwili i na kłopoty uczestników życia szkolnego. Warto zaznaczyć, że taki obraz roli psychologa szkolnego wyłania się zarówno u pedagogów szkolnych, jak i psychologów szkolnych.

Ostatnia kwestia poruszana w ankiecie dotyczyła powołania sekcji PTP skupiającej psychologów szkolnych. Zdaniem 73,6% osób należy powołać taką sekcję i nazwać ją Sekcją Psychologii Szkolnej (54,9% opowiada się za taką nazwą). W wielu krajach istnieją stowarzyszenia psychologów szkolnych oraz stowarzyszenia międzynarodowe. Organizacją światową skupiającą psychologów szkolnych z całego świata jest International School Psychology Association (Międzynarodowe Stowarzyszenie Psychologii Szkolnej – ISPA). Jest to organizacja skupiająca praktyków i naukowców zajmujących się problematyką edukacji i wychowania generalnie oraz w placówkach oświatowych. ISPA prowadzi szkolenia dotyczące między innymi interwencji kryzysowej, zajmuje się od kilkunastu lat prawami dziecka, propagując tę problematykę w wielu krajach spoza kręgu kultury zachodniej.

Potrzeba powołania organizacji skupiającej psychologów szkolnych, która stanowiłaby forum spotkań i wymiany doświadczeń, organizowałaby grupy wsparcia i szkolenia dla psychologów zajmujących się wychowaniem, może wynikać z chęci rozwoju zawodowego i osobistego, jak również może świadczyć o osamotnieniu psychologów szkolnych w systemie oświaty. Psycholog szkolny jest zatrudniany na etacie nauczycielskim (musi przejść dodatkowe szkolenie pedagogiczne) i bezpośrednio jest podporządkowany dyrektorowi szkoły i przez niego oceniany. Ten fakt wiąże się z ustawą o zawodzie psychologa, która mimo przyjęcia przez Sejm w 2006 r. (po pięciu latach od jej opracowania i złożenia w Parlamencie) napotyka na kolejne przeszkody we wdrożeniu. Ważnym punktem tej ustawy jest określenie warunków mówiących, że zawód psychologa może pełnić osoba z dyplomem psychologicznym po odbyciu stażu po ukończeniu studiów pod opieką doświadczonego psychologa, mającego prawo do uprawiania tego zawodu. Artykuł 14 Ustawy mówi, że psycholog może uzyskać tytuł specjalisty w określonej dziedzi-

nie psychologii po odbyciu szkolenia określonego programem specjalizacji i złożeniu egzaminu państwowego albo po uznaniu równorzędnego tytułu specjalisty uznanego za granicą. Nie jest sprecyzowane, w jakich dziedzinach jest możliwe uzyskanie tytułu specjalisty; możemy mieć nadzieję, że prawo do pracy w szkole będą mieli psychologowie po ukończeniu psychologii wychowawczej, którzy odbędą praktyki zawodowe pod okiem doświadczonego psychologa szkolnego. Wprowadzenie w życie ustawy o zawodzie psychologa pozwoliłoby na podjęcie starań o uzyskanie pewnej niezależności służbowej od dyrekcji szkoły i utworzenie sieci poradni i pracowni psychologicznych, które delegowałyby psychologów do pracy w szkole i sprawowały merytoryczny nadzór nad jakością ich pracy, dając im większą swobodę działania i wsparcie w swoim środowisku.

Tworząc koncepcję roli psychologa szkolnego w naszym kraju, warto przyjrzeć się praktyce i przepisom obowiązującym w innych krajach. Poniżej przedstawię przykłady kształcenia i wymagań stawianych psychologom zatrudnionym w szkołach lub innych placówkach wychowawczych w wybranych państwach naszego globu.

Kształcenie psychologów edukacyjnych na świecie – przykłady

Kształcenie psychologów szkolnych przebiega odmiennie w różnych krajach. Prezentację przykładów rozpocznę od krajów europejskich, ponadto opiszę sytuację w Nowej Zelandii i USA.

Unia Europejska

Wytyczne Unii Europejskiej zalecają, aby naukę na poziomie wyższym podzielić na dwa etapy: licencjat (3 lata) i magisterium (2 lata), jednakże wykonywanie zawodu psychologa wymaga ukończenia studiów na poziomie magisterskim i odbycia jednorocznego stażu pod opieką doświadczonego psychologa posiadającego uprawnienia superwizora.

Wielka Brytania

Psychologiem szkolnym może zostać osoba, która ukończyła studia psychologiczne magisterskie lub doktorskie w zakresie psychologii szkolnej, posiada również kwalifikacje nauczycielskie i minimum 2 lata praktyki szkolnej w roli nauczyciela. Po wypełnieniu tych warunków kandydat na psychologa szkolnego odbywa roczny staż pod opieką zatwierdzonego przez Brytyjskie Towarzystwo Psychologiczne (BTP) psychologa szkolnego w regionalnych placówkach oświatowych podległych rządowi. Stażysta ma przydzielonego opiekuna, którego rolą jest opracowanie programu praktyk według kryteriów BTP i monitorowanie ich przebiegu. Po pomyślnym odbyciu stażu kandydat zostaje wpisany na listę psychologów szkolnych BTP i nabywa pełnych uprawnień do samodzielnego wykonywania tego zawodu. Psycholog szkolny na ogół zajmuje się kilkoma szkołami i pracuje w instytucjach edukacyjnych lub zdrowia psychicznego wyższego szczebla.

Holandia

W tym kraju nie ma specjalizacji *psycholog wychowawczy*. Dyplom magistra psychologii lub pedagogiki wystarczy, aby pracować w szkole. Psycholog szkolny uczy się zawodu w praktyce. Holendrzy zakładają, że ogólne wykształcenie stanowi bazę dla podjęcia pracy w określonej instytucji i w trakcie jej wykonywania jednostka zdobywa odpowiednie kompetencje i doświadczenie. Warto zauważyć, że generalnie podczas studiów magisterskich studenci mają od 640 do 960 godzin praktyki. Ponadto uniwersytety i uczelnie wyższe proponują różnorodne kursy doszkalające dla absolwentów studiów magisterskich i doktoranckich. Zależnie od wybranej ścieżki kształcenia i zdobytego doświadczenia można się ubiegać o wpisanie na odpowiednią listę specjalistów w zakresie psychologów dzieci i młodzieży, psychologów edukacyjnych. Nie jest to jednak warunek konieczny wykonywania zawodu.

Norwegia

W Norwegii psycholog szkolny lub wychowawczy ma tytuł doradcy w zakresie psychologii wychowania. Sprawowanie tej funkcji wymaga ukończenia studiów magisterskich lub doktorskich z nauczania, psychologii lub nauk społecznych, następnie – specjalizacji z doradztwa w zakresie psychologii wychowania lub psychologii klinicznej z elementami psychologii edukacji. W ramach studiów magisterskich studenci mają od 150 do 425 godzin praktyk w zależności od dziedziny, a staż po studiach specjalistycznych trwa 5 lat, w tym 160 godzin superwizji w przypadku nauczania, a 240 godzin w przypadku przygotowań do zawodu psychologa. Opiekunem zawodowym psychologów wychowawczych może zostać osoba posiadająca odpowiednią licencję i mająca co najmniej dwuletnie doświadczenie w pracy psychologa wychowawczego. Generalnie od psychologów wychowawczych jest wymagany licencjat z psychologii i licencja specjalisty w zakresie psychologii lub doradcy.

Nowa Zelandia

W kraju na antypodach studia psychologiczne są dwuetapowe, licencjat trwa 3 lata, niektórzy kończą studia magisterskie. Podczas studiów studenci mają zajęcia praktyczne w niewielkim wymiarze. Psychologia wychowawcza nie jest wyodrębniona jako osobna specjalizacja. Nie istnieje funkcja psychologa ani pedagoga szkolnego. W dużych szkołach średnich jest osoba pełniąca funkcję doradcy (ang. *counsellor*), bez specjalnego przygotowania psychologiczno-pedagogicznego. Doradca zajmuje się interwencją w szczególnych przypadkach trudności wychowawczo-edukacyjnych, nie prowadzi innych działań psychologicznych, jak diagnoza, pomoc i opracowywanie programów nauczania dla dzieci zdolnych czy mających trudności szkolne, oddziaływań profilaktycznych itp. Ministerstwo Edukacji zatrudnia psychologów w tzw. serwisach specjalnych, którzy zajmują się specjalnymi problemami. W praktyce psychologowie zatrudnieni przez Ministerstwo Edukacji nie są w stanie zająć się pojawiającymi się problemami i odpowiednio szybko interweniować.

Stany Zjednoczone

W USA istnieją trzy zbliżone specjalności związane z psychologią wychowawczą: psychologia edukacji, psychologia szkolna i doradztwo szkolne. Z każdą z nich związany jest konkretny zawód. Można zatem zostać psychologiem – specjalistą od uczenia, nauczania i wychowania (psycholog wychowawczy), psychologiem szkolnym lub doradcą szkolnym. Psycholog wychowawczy jest ekspertem⁵, który pracuje w szkołach lub instytucjach zajmujących się doskonaleniem technik uczenia się i nauczania. Należą do niego następujące zadania: rozwój testów edukacyjnych, ocena programów edukacyjnych oraz konsultacje dla szkół w zakresie poprawiania metod nauczania i oceniania postępów uczniów w nauce.

Psycholog wychowawczy jest wysokiej klasy specjalistą w zakresie wychowania i kształcenia oraz prowadzenia badań na tym polu. Uczestniczy między innymi w opracowywaniu programów nauczania dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych, na przykład dla uczniów zdolnych lub upośledzonych umysłowo. Zajmuje się on motywacją do nauki i czynnikami, które ją warunkują. Wspomaga nauczycieli w doskonaleniu metod nauczania i motywowania uczniów oraz oceniania pracy uczniów.

W szkołach podstawowych i gimnazjach lub instytucjach oświatowych na poziomie regionalnym pracują psychologowie szkolni, do których należy pomoc uczniom w problemach z nauką lub w problemach w zachowaniu. Psycholog szkolny jest specjalistą w zakresie nauczania i psychologii. Pracuje bezpośrednio z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami oraz z administracją szkoły, aby przezwyciężyć trudności w nauce i problemy wychowawcze dziecka i stworzyć mu możliwie najlepsze warunki do uczenia się. Do podstawowych obowiązków psychologa szkolnego należy: 1) odbywanie spotkań z rodzicami i nauczycielami w celu objaśniania im istoty problemów w nauce, rodzinie i środowisku; 2) śledzenie najnowszych osiągnięć naukowych, programów wdrożeniowych i innowacji w nauczaniu i udzielaniu pomocy psychologicznej zainteresowanym stronom; 3) praca indywidualna z dzieckiem problemowym (przejawiającym zachowania agresywne lub pasywne wobec przemocy, nadużywającym narkotyków, mającym problemy z motywacją do nauki) i doradzanie jego rodzicom oraz nauczanie opiekunów efektywnych strategii wychowawczych i kompetencji społecznych; 4) pomoc w uzyskaniu specjalistycznej interwencji w trudniejszych przypadkach, czyli w nawiązaniu kontaktu w odpowiednią placówkę; 5) opracowywanie środków zaradczych wobec zachowań problemowych dziecka.

Istnieje wiele możliwości uzyskania uprawnień do wykonywania tych zawodów. Generalnie najszybszym jest ukończenie jednostopniowych studiów magisterskich lub studiów drugiego stopnia (po licencji) w dziedzinie psychologia wychowawcza. Po studiach kandydat na psychologa szkolnego odbywa roczny staż pod opieką superwizora w placówkach wychowawczych

⁵ (Przyp. red.) O psychologu jako ekspercie w dziedzinie nauczania i wychowania mowa w wielu rozdziałach tego tomu (por. rozdz. 3, *Charakterystyka środowiska szkolnego*; rozdz. 4, *Psycholog we współczesnej szkole polskiej – inspiracje teoretyczne*; rozdz. 6, *Psycholog szkolny wobec wyzwań dorastania*; rozdz. 13, *Specyfika kontaktu psychologa z nauczycielami*).

i oświatowych. Następnie musi pozytywnie zdać egzamin przed Komisją Narodowego Towarzystwa Psychologów Szkolnych. Spełnienie tych warunków jest niezbędne do uzyskania certyfikatu (licencji) psychologa szkolnego, który daje uprawnienia do samodzielnego wykonywania tego zawodu.

Kolejną funkcją, związaną z edukacją ucznia, jest szkolny doradca, którego rolą jest wspieranie ucznia w jego rozwoju i karierze szkolnej od szkoły podstawowej, poprzez wybór szkoły średniej ogólnokształcącej lub sprofilowanej, aż do wyboru szkoły wyższej na poziomie pomaturalnym i uniwersyteckim. Celem pracy doradcy szkolnego jest doradzanie uczniowi, jakich wyborów dokonywać w różnych sferach życia i działalności indywidualnej, tak aby wykorzystał i rozwijał swój potencjał. Oznacza to pomoc w wyznaczaniu nadrzędnych celów życiowych i celów etapowych oraz wskazanie na warunki i ośrodki konieczne i pomocne w ich realizacji. Ponadto doradca szkolny stara się wspierać ucznia lub być jego obrońcą w przypadku osobistych problemów w domu lub szkole.

Doradca szkolny pomaga na przykład w wyszukaniu szkół oferujących odpowiedni dla danego ucznia program zajęć czy praktyki, staże, stypendia lub sezonową pracę. Zajmuje się on doradztwem zawodowym, jak również uczniem, który przeżywa różnego rodzaju problemy natury emocjonalnej, problemy w zachowaniu lub nauce. Uczy on konstruktywnego rozwiązywania konfliktów. Organizuje rówieśnicze grupy wsparcia, oddziaływania profilaktyczne uzależnień, mediacje w przypadku konfliktów uczeń-nauczyciel.

System kształcenia zaleca, aby przyszli doradcy szkolni angażowali się jako wolontariusze na obozach dla dzieci i młodzieży, gdzie mogą zdobyć doświadczenie w budowaniu pozytywnych i opartych na zaufaniu relacji z osobami młodszymi. Ponadto wymaga się od tych osób studiów na kierunku pedagogicznym, psychologicznym lub socjologicznym. Istotne jest połączenie praktyki ze studiami teoretycznymi. We wszystkich stanach wymagany jest certyfikat szkolnego doradcy, o który mogą ubiegać się także nauczyciele.

Generalnie najczęściej zatrudnia się w szkołach psychologów jako doradców szkolnych, rzadziej psychologów szkolnych, a najrzadziej psychologów edukacyjnych. Psychologowie szkolni i edukacyjni są zatrudniani w urzędach państwowych nadzorujących pracę poszczególnych placówek wychowawczych, gdzie współtworzą programy nauczania i pracują nad usprawnianiem metod nauczania, motywowania uczniów i niesienia im pomocy w nauce.

Rozważania te zapewne pozwolą Czytelnikom zdobyć wstępną orientację co do możliwych podejść do zadań i roli psychologa.

*Rozdział 2***MODEL ROLI PSYCHOLOGA SZKOLNEGO
– PROPOZYCJA WŁASNA**

Grażyna Katra

Zakład Psychologii Wychowania

Wydział Psychologii

Uniwersytet Warszawski

Tezy zawarte w rozdziale 2:

- Nad całością procesu wychowania ma czuwać psycholog wychowawczy, odpowiednio przygotowany, który może przyjąć zewnętrzną perspektywę wobec zjawisk szkolnych. Istotą tej perspektywy jest analiza rzeczywistych funkcji działań wychowawczych i ich efektów psychologicznych, a nie realizacji deklarowanych celów dydaktycznych szkoły.
- Psycholog szkolny jest nie tylko psychologiem „pierwszego kontaktu”, ale także może być modelem i inicjatorem działań w zakresie promowania zdrowia psychicznego i podnoszenia jakości życia.
- Działania psychologa szkolnego można ująć w cztery podstawowe kategorie, tj.: monitoring, psychoprofilaktyka, interwencja i promocja. Powinien on monitorować przebieg procesu wychowawczego oraz promować rozwój osobisty poprzez kształtowanie kompetencji sprzyjających podwyższeniu jakości życia jednostki w wymiarze indywidualnym i w relacji z innymi. W przypadku problemów z nauką i w zachowaniu – podejmować działania interwencyjne oraz zapobiegawcze, czyli psychoprofilaktykę zachowań problemowych.

Wychowanie jest jedną z najważniejszych działalności człowieka, której nadrzędnym celem jest i zawsze było przygotowanie dziecka do dorosłego życia. Ten ogólny cel przybiera różną treść w zależności od epoki i od społeczeństwa, które go realizuje. Kilkadzieci lat wcześniej podstawowym zadaniem wychowawców było przygotowanie dziecka do pełnienia określonej roli w świecie dorosłych, dzisiaj zależy nam na rozwoju niepowtarzalnego potencjału każdej jednostki ludzkiej i uzyskaniu przez nią pełnej samodzielności osobowej. Zmieniły się podstawowe cele i zadania wychowawcze – wychowanie to nie tylko wpajanie dziecku obowiązujących norm społeczno-kulturowych, ale także tworzenie mu warunków do wszechstronnego rozwoju jego potencjału i do rozwoju zdolności kształtowania siebie i swojego życia. Inaczej mówiąc, proces ten pełni dwie zasadnicze funkcje – socjalizacyjną i emancypacyjną – które, jak się wydaje, pozostają ze sobą w sprzeczności. Można je spróbować połączyć i potraktować jako komplementarne – dziecko potrzebuje stać się członkiem danej wspólnoty (społeczeństwa, kultury, rodziny itd.), ale też

powinno przygotowywać się do autonomicznego funkcjonowania i samoregulacji, związanych z poczuciem podmiotowości i odpowiedzialności.

Podmiotowość jest atrybutem osoby, ale także stanem jej umysłu (Gurycka, 1989; Obuchowski, 2000) i odzwierciedla wewnętrzne poczucie jednostki, że jest zdolna do projektowania własnej osoby i postrzegania świata na swój własny sposób. Oznacza równocześnie kierowanie się motywacją wewnętrzną (porównaj koncepcję Deci'ego i Ryana, 2002), wynikającą z potrzeb i systemu osobistych wartości, co wymaga dojrzałości myślenia i dystansu do własnej osoby. Warto zaznaczyć, że osoba funkcjonująca podmiotowo jest zdolna do zmiany swojego światopoglądu, dążeń i metod ich realizacji w wyniku śledzenia zmian, którym sama podlega i które zachodzą w otoczeniu, dzięki poddawaniu ich refleksji. Ma aktywny stosunek do tworzonej koncepcji siebie i swojej reprezentacji rzeczywistości. Poczucie podmiotowości jest, zdaniem Obuchowskiego (2000), wynikiem projektowania własnej osobowości i własnej biografii oraz indywidualnego, uświadomionego sposobu postrzegania, wiąże się ze zdolnością do samowychowania, autokracji i planowania celów osobistych i działań, zmierzających do ich realizacji (Katra, 2008).

Warto zauważyć, że według zaleceń Unii Europejskiej (por. Materiały edukacyjne programu „Kreator”, 1996) edukacja szkolna ma za zadanie kształtować następujące kompetencje podstawowe, które można uznać za cele edukacji i wychowania szkolnego: 1) organizowanie, ocenianie, planowanie własnego uczenia się, 2) skuteczne komunikowanie się w różnych sytuacjach, 3) efektywne współdziałanie w zespole, 4) rozwiązywanie problemów w sposób twórczy, 5) efektywne posługiwanie się techniką informacyjną. Powyższe kompetencje sprzyjają efektywnemu funkcjonowaniu we współczesnym świecie, ale też nie wyczerpują warunków niezbędnych dla kształtowania podmiotowości wychowanka.

Współczesna szkoła ma kształtować wymienione kompetencje, ale równocześnie stworzyć jak najkorzystniejsze warunki rozwoju każdemu uczniowi w taki sposób, aby stał się samodzielnym i odpowiedzialnym człowiekiem w przyszłości. Poszczególni nauczyciele realizują, lub próbują realizować, te postulaty w ramach swoich zadań, ale nad **całością procesu wychowawczego powinien czuwać psycholog jako główny ekspert** – specjalista od zjawisk natury psychologicznej. Psycholog wychowawczy ma odpowiednie wykształcenie i przygotowanie do zrozumienia całokształtu tego, co dzieje się w szkole w świetle wiedzy psychologicznej, i do formułowania opinii, wskazówek oraz zaleceń, a także do podejmowania działań wspierających realizację nadrzędnego celu wychowania w powiązaniu ze szczegółowymi zadaniami szkoły.

* * * * *

W poprzednim rozdziale zostały przedstawione szczegółowe zadania stawiane przed psychologiem szkolnym. W tym rozdziale przedstawię własną propozycję roli psychologa w placówce oświatowej, która kształtowała się na przestrzeni ostatnich lat i jest wynikiem dyskusji prowadzonych w Zakładzie Psychologii Wychowania i Rozwoju pod kierunkiem profesora Andrzeja Jurkowskiego. Model ten opiera się na dwóch zasadniczych założeniach. Pierwsze odnosi się do kwestii, że psycholog wychowawczy powinien przyjmować

zewnątrzną perspektywę⁶ wobec zjawisk szkolnych (Jurkowski, 2000; 2003). Jej istotą jest analiza rzeczywistych funkcji działań wychowawczych i ich efektów. W tym przypadku nie chodzi o zamierzone skutki oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych, czyli realizację deklarowanych celów szkoły, ale o diagnozę rzeczywistych rezultatów zjawisk zachodzących na terenie szkoły. Jest to spojrzenie na szkołę jako system⁷ z zewnątrz – taką perspektywę nazywamy zewnątrzsystemową w przeciwieństwie do wewnątrzsystemowej. Istotą perspektywy wewnątrzsystemowej jest ocena realizacji celów wychowawczych, dla których szkoła została powołana.

Wprowadzenie powyższego rozróżnienia pozwala na szersze ujęcie roli psychologa szkolnego, której podstawowym atrybutem jest autonomia psychologa wobec formalnych celów szkoły, a głównym jego zadaniem śledzenie wszystkich skutków oddziaływań wychowawczych w rzeczywistości szkolnej. Inaczej mówiąc, psycholog szkolny ma rozpoznawać i identyfikować faktyczne konsekwencje oddziaływań dydaktycznych i wychowawczych na terenie szkoły (szerzej w systemie oświaty) dla rozwoju osobowego dziecka i dla rozwoju jego podmiotowości. Ponadto sam powinien inicjować i kreować różnorodne działania, zmierzające do optymalizacji procesu edukacji i wychowania w środowisku szkolnym i rodzinnym. Powyższe ujęcie roli psychologa jako eksperta od wychowania i inicjatora działań wychowawczo-korekcyjnych, który jednocześnie należy i nie należy do środowiska szkolnego, wytycza szczegółowe zadania i wyzwania stojące przed psychologiem szkolnym.

Podstawowe, w sensie bazowe, zadanie psychologa szkolnego sprowadza się do obserwowania i analizy procesu wychowania w szkole – celów, sytuacji i działań wychowawczych – pod kątem ich oczekiwanych (perspektywa wewnątrzsystemowa) i faktycznych (perspektywa zewnątrzsystemowa) efektów dla rozwoju zadatków i podmiotowości wychowanka (por. Jurkowski, 2000). Jest to rola eksperta, który monitoruje określone zjawisko, analizuje je według wybranych kryteriów i formułuje opinię o jego przebiegu i skutkach, wychwytyjąc pojawienie się niezamierzonych rezultatów, ważnych z psychologicznego i społecznego punktu widzenia. Tak rozumiana ekspertyza⁸ może być punktem wyjścia dla działań korekcyjnych i profilaktycznych, które psycholog szkolny powinien podejmować. Oznacza to, że wkracza on wtedy, gdy dostrzega odchylenia w funkcjonowaniu stron uwikłanych w proces wychowawczy, ze względu na przyjęte cele i zamierzenia. Ekspertyza może również stanowić podstawę formułowania postulatów wobec systemu oświaty, zawierających wytyczne dotyczące pożądaných funkcji wychowawczych – takich jak na przykład stwarzanie warunków do rozwoju sa-

⁶ (Przyp. red.) O zewnętrznej perspektywie Czytelnicy będą mogli przeczytać jeszcze wiele razy na kartach tej książki – wydaje się bowiem, iż jest to jedna z najbardziej nośnych koncepcji Andrzeja Jurkowskiego (por. rozdz. 4, *Psycholog we współczesnej szkole polskiej*; rozdz. 9, *Rola psychologa szkolnego wobec konfliktów. Działanie profilaktyczne i interwencyjne*; rozdz. 11, *Praca z grupą na terenie szkoły*; rozdz. 13, *Specyfika kontaktu psychologa szkolnego z nauczycielami*).

⁷ (Przyp. red.) Czytelników zachęcamy do zapoznania się z rozdz. 3, *Charakterystyka środowiska szkolnego*.

⁸ (Przyp. red.) Ekspertyzy psychologiczne są drugim najbardziej nośnym postulatem Andrzeja Jurkowskiego, do którego z chęcią nawiązują Autorki tego tomu (por. rozdz. 4, *Psycholog we współczesnej szkole polskiej*; rozdz. 11, *Praca z grupą na terenie szkoły*).